

УДК 342.95

Дар'я Катрич,*ад'юнкта кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

ПРИНЦИП ПРОПОРЦІЙНОСТІ ПРАВОТИ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРИЙНЯТІ РІШЕННЯ

Мета написання наукової статті – на підставі аналізу норм законодавства України, практики його застосування, наукових поглядів з'ясувати доцільність запровадження в діяльності Національної поліції принципу презумпції правоти поліцейського та запропонувати обґрунтовані зміни до Закону України «Про Національну поліцію». Автор досліджує зміст поняття «презумпція правоти», доводить свою точку зору з приводу імперативу презумпції правоти поліцейського. У представленій роботі висвітлена дискусія різних точок зору з приводу доречності введення в Україні принципу презумпції правоти поліцейського, а також змісту, який вкладається в даний принцип.

Ключові слова: поліцейський, принцип, презумпція правоти поліцейського, принцип пропорційності правоти поліцейського, відповідальність.

Постановка проблеми. Разом із початком функціонування в Україні Національної поліції України не припиняються дискусії з приводу законодавчого закріплення презумпції правоти поліцейського. Так, на наступний день після звістки про загибель двох поліцейських у Дніпрі під час виконання службового обов'язку Міністр внутрішніх справ Арсен Аваков анонсував внесення до парламенту законодавчих ініціатив про ширші права української поліції, про запровадження презумпції правоти поліцейського. "Імператив презумпції правоти поліцейських повинен стати соціальною нормою. Спочатку підкоряйся поліцейському – потім оскаржуй", – зазначив міністр на своєму Facebook [1]. Це означає, що під час виконання службового обов'язку поліцейський діє завідомо правомірно, в межах закону. Якщо ви вважаєте інакше – підкоріться, а потім оскаржуйте його дію або бездіяльність.

У свою чергу Х. Деканоїдзе, яка була головою Національної поліції на той момент, пояснила, що необхідність законодавчої фіксації презумпції невинності поліцейського зумовлена цілою низкою чинників, зокрема небажанням підкорятися поліції у разі зупинки для перевірки документів, відкритим перешкоджанням поліції на масових заходах. Було оприлюднено деякі деталі змін, а саме: збільшення строку затримання правопорушників до трьох діб та деякі зміни щодо поведінки водіїв транспортних засобів у разі їх зупинення поліцейським [2].

Ці зміни дотепер не запроваджені, проте їх анонсування викликало бурхливу реакцію науковців. Деякі вчені, наприклад І. Д. Шу-

так, вважають, що питання презумпції правоти поліцейських є логічною плутаниною в правовій державі. Крім того, презумпція правоти поліцейського не узгоджується з презумпцією невинуватості громадянина. Одночасна дія принципу невинуватості та принципу правоти веде до абсурду [3, с. 14].

Відповідно, **мета написання даної наукової статті** – на підставі аналізу норм законодавства України, практики його застосування, наукових поглядів з'ясувати доцільність запровадження в діяльності Національної поліції принципу презумпції правоти поліцейського та запропонувати обґрунтовані зміни до Закону України «Про Національну поліцію».

Публікації, в яких започатковано розв'язання даної проблематики. В юридичній науці неодноразово предметом дослідження представників теорії держави та права були питання, що стосуються презумпції невинуватості (В. К. Бабаєв, С. А. Дациук, Р. Ієрінг, Є. О. Крапивін, І. І. Онищук, О. Ф. Скакун та інші).

Удосконаленню діяльності офіцерів поліції (співробітників міліції) присвячені роботи провідних учених-адміністративістів, таких як: А. Б. Авер'янов, О. М. Бандурка, Д. М. Бахрах, В. М. Бевзенко, Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, І. П. Голосніченко, В. А. Глуховеря, В. К. Колпаков, Р. А. Калюжний, А. Т. Комзюк, Т. О. Коломоєць, Є. В. Курінний, Т. П. Мінка, Р. В. Миранюк, О. В. Негодченко, В. П. Тимошук та багато інших.

Спробами комплексного дослідження питання сутності принципу презумпції правоти поліцейського та його правової регла-

ментації стали роботи Т. Гранчак, І. І. Онищука, І. Т. Шутака тощо.

Проте зазначене вище питання залишається невирішеним на законодавчому рівні, а практика діяльності Національної поліції вказує на зменшення авторитету поліцейських з кожним роком. Так, у жовтні 2017 року рівень довіри населення України до Національної поліції в цілому становив 39,3 %, а до патрульної поліції зокрема – 40,9 % [4]. Хоча у березні 2017 року рівень довіри до Національної поліції становив 43,5 %, а до патрульної поліції – 53 % [5]. Тому подальші наукові пошуки та законодавчі ініціативи мають вирішити проблемні питання в діяльності Національної поліції зокрема.

Виклад основного матеріалу. Для досягнення поставленої мети з'ясуємо сутність та значення поняття «презумпція правоти поліцейського», визначимо доцільність запровадження даного принципу в Україні та запропонуємо зміни до державної нормативно-правової бази.

Відповідно до академічного тлумачного словника «презумпція» в юридичному значенні означає закріплене в законі припущення про існування певного факту, реальність якого вважається істинною і не потребує доказів [6, с. 533], а «правота» – правильність думок, суджень, учинків, дій [6, с. 509]. Отже, можна зробити висновок, що поняття «презумпція правоти поліцейського» слід розуміти як правильність дій поліцейського, що не потребує доказів, тобто законність дій поліцейського є завідомо істинною.

Презумпція правоти – це не узаконене свавілля правоохоронця, не його право робити все, що заманеться, і тим паче не можливість віддавати будь-які накази беззахисному громадянину. Презумпція правоти полягає в тому, що в силу одного лише статусу і самого факту служби в правоохоронних органах держави поліцейського наділяють низкою ексклюзивних повноважень, насамперед повноважень щодо застосування методів примусу, яких немає у звичайного громадянина, повноважень щодо застосування та використання зброї, а також встановлюють пільги, що має забезпечити виконання поліцейським своїх обов'язків на належному рівні. Тим самим держава як би презюмує свідому добропорядність кожного поліцейського. Якщо ж це не так, якщо поліцейський порушує закон на шкоду інтересам громадян, то тоді презумпція правоти повинна бути спростована судом стосовно конкретного поліцейського, в доброчесності поведінки якого виникли сумніви [3, с. 13].

Отже, на нашу думку, принцип правоти поліцейського як соціальна категорія по-

лягає в перевазі поліцейського під час взаємодії з громадянином через більшу обізнаність поліцейського, як діяти в тій чи іншій ситуації, оскільки поліцейський, який виконує покладені на нього державою обов'язки, зобов'язаний мати відповідну підготовку та знання і, враховуючи обстановку, яка склалася, висуває вимоги до громадян, що обов'язкові для виконання за умови їх беззаперечної законності і відповідності Конституції України. Для цього необхідно максимально підняти рівень довіри населення до поліції. Тобто громадяни будуть упевнені, що все, що вимагає поліцейський, робиться лише на користь громадянина і необхідно підкоритися вимозі поліцейського, щоб надалі не допустити більш серйозних наслідків. Суспільство має прийняти як факт, що вимоги поліцейського обов'язкові для виконання. Тоді можна буде говорити не тільки про рівень довіри населення до поліції, а й про рівень безпеки в державі в цілому.

Проте йдеться не про тотальний контроль поліцейською системою громадян, як це відбувається при тоталітарних та антидемократичних режимах. Мається на увазі лише «презумпція правоти поліцейського» як основа гарантії його професійної діяльності. Це фактично дублювання та додаткове законодавче закріплення вказаного в п. 2 ст. 62 Закону України «Про Національну поліцію» положення про те, що законні вимоги поліцейського є обов'язковими для виконання всіма фізичними та юридичними особами. Водночас вимоги поліцейських мають бути тільки законними, тобто такими, що відповідають чинному законодавству України та належать до компетенції поліції. Вимоги, що відповідають змісту закону, але висунуті поліцейським поза межами його компетенції, не можуть вважатися законними. Наприклад, вимога поліцейського повернути майно власнику на підставі рішення суду є незаконною, адже відповідно до вимог Закону України «Про виконавче провадження» виконання рішень судів є компетенцією державних виконавців. Поліцейський може тільки надавати послуги щодо забезпечення публічної безпеки та порядку, охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства та держави під час здійснення примусового виконання рішень.

Інша умова, закладена в цій частині статті, – обов'язковість виконання вимог поліцейського. Якщо фізична особа або представник юридичної особи встановили законність вимог поліцейського, вони мають їх виконати. У разі невиконання законних вимог поліцейського він має право застосовувати примус (на підставі та в порядку, визначе-

них законодавством) для виконання своїх обов'язків, а особи, які не виконують вимоги, можуть притягатися до відповідальності за таке невиконання [8, с. 242].

Особа має право не виконувати незаконні вимоги і навіть чинити опір їх примусовому виконанню у встановлених законодавством межах необхідної оборони і крайньої необхідності. Законність вимог поліцейського полягає у необхідності здійснювати свою діяльність лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України, та забороні видавати злочинні чи явно незаконні розпорядження та накази; заміщати законність службовою, економічною або іншою доцільністю [9, с. 118].

Із цього виникає питання: яка вимога поліцейського має вважатися незаконною і не виконуватись.

Згідно з п. 2 статті 29 «Про Національну поліцію» поліцейський на свій розсуд має право вибрати необхідний поліцейський захід, який повинен бути законним, необхідним, пропорційним та ефективним. Проте людський фактор не виключає можливість прийняття неоптимального і навіть незаконного рішення. Більше того, в основу рішення поліцейського у момент його прийняття можуть бути покладені тактичні, оперативні міркування або службова необхідність, які, очевидно, не відомі пересічній особі. Наприклад, стаття 31 Закону України «Про Національну поліцію» дає поліцейському право вибрати та застосовувати до особи необхідний, на його думку, превентивний захід із одинадцяти, передбачених Законом. Неправильне правозастосування не може мати місця, оскільки поліцейський діє на власний розсуд, але в межах законного повноваження, із тією метою, для досягнення якої це повноваження надано. Особі з точки зору закону залишається підкоритися вимозі. Розсуд поліцейського передбачає ризик і визнання права на помилку, а отже, і права поліцейського на безперешкодне здійснення відповідного повноваження у встановлених законом межах.

Явно незаконними є вимоги і дії працівника поліції, котрі не передбачені Законом України «Про Національну поліцію», в тому числі які суперечать передбаченим у його статтях 6-12 принципам діяльності поліції, а також ті, що виходять за межі його компетенції (ст. 222 КУпАП). Наприклад, явно незаконними будуть катування затриманого, проникнення до житла особи без відповідної ухвали суду, обшук особи, яка втратила здатність орієнтуватися та самостійно пересуватися, огляд особи іншої статі [9, с. 119].

Отже, законодавче закріплення принципу пропорційності правоти поліцейського

має два вектори спрямування: з одного боку, він покликаний забезпечити рівень якості й ефективності роботи поліції, від якого залежить безпека і добробут населення; з іншого боку, виступає засобом обмеження повноважень поліції суворими рамками законності.

Водночас держава повинна гарантувати справедливе судочинство – оперативний, всебічний та об'єктивний розгляд справ щодо надання оцінки законності дій поліцейського, якщо притягнута до адміністративної відповідальності особа висловлювала в цьому якісь сумніви. Держава, надаючи поліцейському широкий спектр повноважень та впроваджуючи принцип презумпції правоти поліцейського, повинна гарантувати справедливе судочинство, можливість притягнення правоохоронців до кримінальної, адміністративної, цивільно-правової або дисциплінарної відповідальності, якщо вони порушуватимуть закон [7].

У зв'язку з цим з метою виключення можливості порушення прав громадян через розширення прав поліцейських і одночасно сприяння виконанню поліцейськими покладених на них обов'язків ми пропонуємо доповнити принципи діяльності Національної поліції принципом пропорційності правоти поліцейського та його відповідальності у разі порушень меж закону.

Необхідність та доцільність запровадження принципу пропорційності правоти поліцейського підтверджується проведеним нами соціологічним дослідженням серед офіцерів Національної поліції України, за результатами якого переважна кількість респондентів (81,9 %) визначили саме цей принцип як такий, що підвищить ефективність діяльності Національної поліції і має бути законодавчо закріплений; 12,9 % респондентів вибрали таким принципом принцип «безсторонності» поліцейського, тобто недопустимість прихилення до жодної зі сторін кримінального процесу протягом усього часу провадження по справі; 1,3 % респондентів – принцип гендерної рівності поліцейських.

Результати проведеного дослідження підтверджують нашу думку щодо необхідності законодавчого закріплення в нормах Закону України «Про Національну поліцію» принципу пропорційності правоти поліцейського.

Висновок.

З огляду на вищевказане, пропонуємо доповнити Закон України «Про Національну поліцію» статтею 11-1 такого змісту:

«Стаття 11-1. Принцип пропорційності правоти поліцейського і відповідальності за прийняті ім рішення.

Поліцейський, виконуючи покладені на нього обов'язки, чітко діє згідно із законом, самостійно вибираючи в обстановці, яка склалася, алгоритм дій, якій є оптимальним для даної ситуації, тому його вимоги є обов'язковими для виконання, незважаючи на те, чи погоджується з цим особа, до якої ці вимоги висунуто.

У разі, якщо вимоги виявилися незаконними, поліцейський несе кримінальну, адміністративну, цивільно-правову або дисциплінарну відповідальність залежно від наслідків вчинюваного діяння».

Список використаних джерел:

1. Офіційна сторінка Арсена Авакова у соціальній мережі Facebook URL: <http://www.facebook.com/arsen.avakov.1/posts/1142698665820238>
2. Деканоїдзе пояснила, які повноваження хочуть додати поліцейським. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2016/09/27/7121891/>.
3. Шутак І.Д. Колізія між презумпцією невинуватості громадянина та презумпцією право-

ти поліцейського. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2016. № 5. С. 9-15.

4. Рівень довіри до служб МВС значно виріс, – Аваков. URL: https://ua.censor.net.ua/news/3046947/riven_doviry_do_slujb_mvs_znachno_vyris_avakov

5. Арсен Аваков: рівень довіри до Нацполіції 43,5 %, а до патрульної поліції 53 % URL: http://mvs.gov.ua/ua/news/6976_Stavlennya_naselennya_do_reformi_policii_v_Ukraini-PREZENTACIYA.htm

6. Словник української мови: в 11 томах. URL: <http://sum.in.ua>

7. Глуховець В.А. Вплив світових стандартів на сучасний статус поліцейського в Україні. Право і суспільство. № 2. 2016. С. 114-120.

8. Онищук І. І. Законодавче закріплення презумпції правоти поліцейського. URL: <https://risu.org.ua/ua/index/blog/~pravovuj/64885/>

9. Закон України «Про Національну поліцію» : наук.-практ. комент. / за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В. В. Сокурєнка; О. І. Безпалова, К. Ю. Мельник, О. О. Юхно та ін. ; передм. В. В. Сокурєнка. Харків, 2016. 408 с.

Цель написания научной статьи – на основании анализа норм законодательства Украины, практики его применения, научных взглядов выяснить целесообразность ввода в деятельности Национальной полиции принципа презумпции правоты полицейского и предложить обоснованные изменения в Закон Украины "О Национальной полиции". Автор исследует содержание понятия "презумпция правоты", доводит свою точку зрения по поводу императива презумпции правоты полицейского. В представленной работе представлена дискуссия разных точек зрения по поводу уместности введения в Украине принципа презумпции правоты полицейского, а также содержанию, которое вкладывается в данный принцип.

Ключевые слова: полицейский, принцип, презумпция правоты полицейского, принцип пропорциональности правоты полицейского, ответственность.

The aim of writing of the scientific article is based on analysis of norms of legislation of Ukraine, practice of its application, scientific looks to find out expediency of input in activity of the National police of principle of presumption of rightness of police officer and offer reasonable changes in Law of Ukraine "About the National police". An author investigates maintenance of concept "presumption of rightness", leads to the point of view concerning the imperative of presumption of rightness of police officer. In the presented work, there is a discussion of different points of view concerning the appropriateness of introduction to Ukraine of principle of presumption of rightness of police officer, and to maintenance that is laid in this principle.

Key words: police officer, principle, presumption of rightness of police officer, principle of proportion of rightness of police officer, responsibility.